

Nahit Sırrı Örik'in Gezi Yazılarında Modernleşen Anadolu Kentleri

The Modernization of Anatolian Cities in Nahit Sırrı Örik's Travel Articles

Neşe Oktay

Asst. Prof., Artvin Çoruh University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature,
Artvin, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Artvin, Türkiye
Orcid: 0000-0002-2599-1846 / E-mail: nesedemirci@artvin.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Oktay, N. (2023). The Modernization of Anatolian Cities in Nahit Sırrı Örik's Travel Articles *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Republic Special Issue, 376-390.

Oktay, N. (2022). Nahit Sırrı Örik'in gezi yazılarında modernleşen Anadolu kentleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı, 376-390.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 21 July / Temmuz 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 19 October / Ekim 2023

Published/Yayın Tarihi: 29 October / Ekim 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: October / Ekim

Issue/Sayı: Republic Special Issue/Cumhuriyet Özel Sayısı **Pages/Sayfa:** 376-390

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Neşe Oktay).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Nahit Sırrı Örik, Cumhuriyet döneminin hikâye, roman, deneme, gezi yazısı gibi farklı nesir türlerinde eser vermiş; ancak edebî seçimlerinden kaynaklı olarak devrinde ve edebiyat tarihi içerisinde uzun yıllar ihmal edilmiş bir yazardır. Bu ihmalde memleket için edebiyatın yapıldığı devrede, geçmişten kalan dil ve konuları tercih etmesi etkili olmuştur. Unutulma sebebi Ankara/Anadolu edebiyatına karşılık İstanbul'u mekân ve konu olarak seçmesidir. Buna rağmen Nahit Sırrı gezi yazılarında uzun zaman gezdiği, yaşadığı Avrupa kentlerini değil, romanlarında da kimi zaman mekân olarak kullandığı Anadolu kentlerini anlatmıştır. Seyahat edebiyatı yazıldığı devrenin siyasi bakış açısıyla yakın temaslar içerisinde. Gezi yazılarının yazılması veya yazılmaması, gezmek ve yazmak için seçilen yerler, bu mekânlarda dikkat edilen hususlar gibi birçok unsur siyasi konjonktürün etkisindedir. Nahit Sırrı'nın gezi yazıları Erken Cumhuriyet adı verilen devrede kaleme alınmış olmaları ve Cumhuriyet'in ideolojisinden izler taşımaları bakımından önemlidir. Cumhuriyet, ideolojisi ve varlığını mekân üzerinden kurgularken Ankara başta olmak üzere şehirlerin modernleşmesi için demiryolları, sanayi, mimari, turizm gibi çeşitli göstergelerin üzerinde durmuştur. Bu yazıda sözü edilen bağlam etrafında Nahit Sırrı'nın yazıları değerlendirilerek Cumhuriyet'in şehirlere yaklaşımı devrin içinden bir bakışla ortaya konarak hem devrin edebiyatı şekillendirmesi hem edebiyatın devre etkileri bir arada değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nahit Sırrı Örik, Kayseri, Edirne, Ankara, modernization, city

Abstract

Nahit Sırrı Örik is a writer who produced literary works in different prose types of the Republic period in Turkey such as stories, novels, essays, and travel articles but was neglected for a long time during his epoch and in the history of literature due to his literary preferences. His preference toward the language and topics of the past in the epoch, during which the literature was produced for the country, was viewed to be in effect in this neglect toward him. The cause of the neglect toward him is that he preferred Istanbul as the space and topic rather than Ankara/Anatolia literature. On the other hand, in his travel articles, he talked about Anatolian cities, which he occasionally used as the space also in his novels, but not about European cities where he traveled and lived for a long time. Travel literature is in close contact with the political viewpoint of the epoch, during which it is produced. Several factors, such as whether travel articles are written or not, spaces selected for traveling and writing, and points to be taken into consideration in these spaces, are under the influence of the political conjuncture. Nahit Sırrı's travel articles are important as they are written in the epoch called the Early Republic and bear traces of the ideology of the Republic. While the Republic configured its ideology and existence in terms of space, it focused on a variety of indicators such as railroads, industry, architecture, and tourism. Evaluating Nahit Sırrı's articles within the above context, this article will endeavor to present the approach of the Republic toward cities from a perspective of the epoch and address both how the epoch shapes the literature and what effects the literature has on the epoch.

Keywords: Nahit Sırrı Örik, Kayseri, Edirne, Ankara, modernization, city

Giriş

19. asır sonrası aydınlanma düşüncesinin temel odaklarından biri halktır. Halkı aydınlatma görevini üstlenen Osmanlı aydını halk için düşünür ve yazar. Ancak halkın kim olduğu, neredeki halkın hedef olarak seçildiği ve aydınların sunduklarının halk tarafından nasıl alımlandığı sorularının cevapları net değildir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte halkçılık düşüncesi biraz daha netleşirken “halka doğru” anlayışı da kendine yer bulmaya başlar. Buna göre aydın kesimin görevi halka önderlik ederek, halka yönelik onun seviyesine inerek, halka yönelerek mevcut sorunları çözmektir (Toprak, 1984).

II. Meşrutiyet ile birlikte edebî ve ideolojik sahada kendine yer bulan halkçı yaklaşım tarihî süreçlerin de etkisiyle gelişmeye devam eder. “İstiklal Savaşını zaferle tamamlayarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranların düşüncesinin özünde halk vardır. Üst üste savaşlarla ve imparatorluktan millî devlete geçişin sancılılarıyla yıllarca süren bu mücadeleyi yöneten ruh, bu sebeple Cumhuriyet sonrasında programının merkezine halkı yerleştirmiştir. Çünkü yüzyılların devlet ve aydınla halk arasına yerleştirdiği uzaklığın kaldırılması gerekmektedir” (Argunşah, 2010, s. 123).

Aydın ile halkın arasındaki keskin sınırların kaldırılması gerekliliği ortada olmasına rağmen uygulama aşaması o kadar kolay olmamıştır. Aydınların halkı tanıması, ediplerin halkı ve halkın sorunlarını, halkın diliyle anlatması zaman almıştır.

Toplum hayatında geçirilen önemli değişimler aydınlara görev ve sorumluluk yüklerken halka yönelmeyi de bir mecburiyet hâline getirir. Özellikle savaş yıllarında Anadolu'ya bizzat giden ediplerin halkçılık eksenli bir edebiyata yönelmeleri kaçınılmazdır. Bununla beraber Nahit Sırrı Örik'in yaşamı düşünüldüğünde bu kolaylıktan söz edilemez. I. Dünya Savaşı sonrası ordunun asker ihtiyacını karşılamak için İstanbul'a çevrilen gözler karşısında İstanbullu aileler oğullarını ya yurtdışına göndermiş ya da Darülfünun'a yönlendirmiştir. Nahit Sırrı da babasının papalık nezdinde sefir tayin edilmesiyle Roma'ya gider ve askerlik yapmaz. 1915-1928 yılları arasında zaman zaman İstanbul'a gelmekle birlikte memleket dışında olduğu görülmektedir (Özgül, 2009b, s. 10).

Bu durum Nahit Sırrı'nın ülkenin geçirdiği önemli aşamaları yaşayamaması ve ister istemez halkı geç tanımasına sebep olmuştur. Dolayısıyla benzer durumdaki başkalarıyla birlikte Nahit Sırrı için de Anadolu ve Anadolu halkı -gençliğinde yaptığı kısa gezintiler haricinde- muammadır. Nahit Sırrı'nın bu yabancılığını gezi yazılarındaki referanslar üzerinden anlamak mümkündür. Şehirler hakkında bilgi sahibi olmak için yazılmış yerli ve yabancı kitaplara bakan Nahit Sırrı halkı anlamak ve yorumlamak için de edebiyatı ve sanatı kullanır. Anadolu halkını anlatan roman ve hikâyelere sık sık gönderme yapar.

Anadolu'yu ve Anadolu insanını geç tanıyan yazarın elindeki en önemli kaynak, bu coğrafyayı anlatan ediplerin kaleme aldığı romanlardır. Reşat Nuri Güntekin, Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimlerin kaleme aldığı ve devri tesiri altına alan, mekân olarak Anadolu'yu seçen romanlar ile bu romanların kahramanları kurgusal dünyanın birer numunesi olmalarına rağmen zihinlerde yer tutmuştur. Nahit Sırrı'nın en sık hatırladığı isim ve eser ise Yakup Kadri ve *Yaban*'dir. Anadolu'yu idealize edilmiş bir gerçekliğin ardından anlatmayan, güzelleme kaygısı taşımadan olduğu gibi aktarmayı başaran bu roman ve romanda yer verilen portreler Örik'in gezerken gördüğü simalarda kendini hatırlatır. 1933 yılında gezdiği Adapazarı'nda gördüğü bir çoban ona Yakup Kadri'nin *Yaban*'da anlattığı çobanı anımsatır (Örik, 2000, s. 230). Gölbaşı'nı gezerken yol arkadaşı ona Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanındaki Nihat'ı hatırlatır (Örik, 2000, s. 181). “Çankırı-Kayseri Yolları Arasında” başlıklı bölümde anlattığı gezintisi esnasında konuk olduğu Pehlivanogulları ailesi aklına Yakup Kadri'nin bir hikâyesi getirir. Haymana ve Polatlı'yı gezerken yaz aylarında buradaki hamamlara gelen Musevi kadınları görür ve ismini hatırlayamadığı bir Batılı yazarın tasvirleri zihninde canlanır (Örik, 2000, s. 208).

Bu durum yazarın Anadolu'yu ve insanları edebiyat sayesinde tanıdığını gösteren örneklerdir. Nahit Sırrı 1928'de Türkiye'ye döner, Ankara'da Cumhuriyet rejiminin bir memuru ve edibi olarak Anadolu kentlerini gezer ve gözlemlerini aktarıp yapılması gerekenleri sıralamayı kendisi için bir görev bilir. Böylelikle tanıdığı Anadolu'yu tanıtmaya işine de girişir.

Bu yazıda yapılması planlanan Cumhuriyet rejiminin Nahit Sırrı gibi bir edibin düşünce dünyasında edindiği yeri, gezi yazıları üzerinden tespate çalışmaktır. Bunun için ilk olarak “Nahit Sırrı Örik ve Türk Edebiyatı Tarihindeki Yeri” başlığı altında yazarın edebiyat içerisindeki yerine değinilirken daha kanon dışında kalmasının sebepleri irdelenecektir. “Türk Edebiyatında Gezi Yazısı/Seyahatname Türünün Gelişimi” başlığı altında gezi edebiyatının kısa bir tarihçesi sunularak siyasi konjonktürle gezi edebiyatı arasındaki bağ ortaya konulacaktır. “Nahit Sırrı'nın Gezi Yazıları ve Gezdiği Şehirler” başlığı ile yazarın gezi kitapları tanıtılarak gezdiği şehirler hakkında bilgi verilecektir. Son olarak “Modernleşen Kentlere Bakmak” başlığı altında alt başlıklardan faydalanarak Cumhuriyet ideolojisinin kentlerde hangi araçlar üzerinden kendini gösterdiği ve Nahit Sırrı'nın gezi yazılarına bunun yansımaları hakkında değerlendirmeler yapılacaktır. Böylelikle edebiyat ile siyaset arasındaki ilişki kentler üzerinden ortaya konurken “inkılap edebiyatı”na dâhil olmadığı için kanon dışında bırakıldığı düşünülen yazarın gezi yazılarının siyasi konjonktürle uyumu gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Nahit Sırrı Örik ve Türk Edebiyatı Tarihindeki Yeri

Cumhuriyet dönemi hikâye ve romancıları arasında yer alan Nahit Sırrı Örik, geniş bir yelpazede edebiyatın hemen hemen her türünde ürün ortaya koymuş; ancak yazdıklarının birçoğunu yaşarken kitaplaştıramamış bir isimdir. M. Behçet Yazar'ın genç ediplere yönelttiği ankete verdikleri cevaplardan oluşan *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı* adlı yapıtında Nahit Sırrı yayımlanmış eserlerini sayarken hazır hâlde bekleyen ancak henüz neşredilemeyen yapıtlarının yanında gazete ve dergilerde kalan fakat kitaplaşmamış yazılarına da değinir (1938, s. 305). Bu cevaptan anlaşılan yazarın kitaplaşanlardan çok kitaplaşmayan metinlerinin olduğudur. Hikâye, roman, deneme, gezi yazısı, hatıra türlerinin tamamında kalem oynatmasına rağmen devrin edebî kanonunda yer bulamayışı veya hak ettiği değeri görmeyişi, ölümünden sonra da etkilerini sürdürmüştür. Yazdıklarını yaşarken kitaplaştıramaması uzun yıllar boyunca görmezden gelinmesine, unutulmasına yol açmıştır.

Son yıllarda yapılan çalışmalarla eserleri okurla buluşan, değerlendirmelere konu olan Nahit Sırrı'nın devrinde görmezden gelinmesini çeşitli sebeplere dayandırmak mümkündür. Özgül'e göre bu sebepleri belirtmeye aileyle, özel olarak Rus dönmesi dede ile başlatmak mümkündür:

Mühtedî İbrahim Paşa'nın din ve medeniyet değişikliği, hayatı boyunca sürececek bir adaptasyon dönemini başlatır. Sonradan dahil olduğu bir toplumun değer ve kabûlleriyle sürekli çatışır. Torunu N. Sırrı ise, önce dede evi ile Osmanlı, sonra Osmanlı ile Avrupa ve nihayet Avrupa ile Türkiye Cumhuriyeti arasında benzeri bir kader yaşar. Konak, Avrupa ile Türkiye zeminlerinde N. Sırrı hep uyumsuz tarafını öne çıkarır, ortamlarla hep ters düşer. Teneffüs etmek istediği havayı hiçbir yerde bulamaz ve nefesini tutarak yaşar. Hep olmayanı özler, gelmeyen bekler. Bu ruh hâli onun eserlerinde de kendisini gösterir (Özgül, 2009b, s. 12-13).

Uyumsuzluğun arkasındaki sebebin aranacağı bir başka etken yazarın eser verdiği Erken Cumhuriyet döneminin kendine özel şartlarıdır. Millî zaferin ve kuruluş heyecanının yüksek olduğu bu süreçte Nahit Sırrı'nın yolu ile edebiyatın benimsediği yol tam bir kesişim içinde değildir. Millet hayatı açısından yaşanan hızlı gelişmelerin destanlaştırıldığı, zaferin pekişmesi için ortaya konan devrimlerin halka benimsetilmeye çalışıldığı bu dönemde edebiyat da süreçten nasibini alır: Siyasette yaşanan gelişmeler, edebiyatta da kendine yer bulur. Nahit Sırrı ise "Cumhuriyet sonrası eskiyi reddedip herşeye sıfırdan başlamayı hedefleyen resmî ideolojisine mukabil ve muhalif bir çizgide, unutsun istenenle unutulsun isteneni yeniden karşı karşıya getirir. Bu karşılaşmanın çatışmalı ve yabansı ortamı okura kadar yansır" (Özgül, 2009b, s. 13).

Devrin edebiyattaki genel eğilimi, "inkılap edebiyatı" şeklinde adlandırılan bir yapı olarak kabul edilebilir. II. Meşrutiyet'in ardından gittikçe etkisini arttıran millî edebiyat anlayışı, Kurtuluş Savaşı ve zaferin ardından yeni kurulan devletin yarattığı motivasyon ile kendini daha güçlü göstermektedir. Bu dönemde ediplerden beklenen edebî usulün ilk ölçütü herkesçe anlaşılabilir sade bir dildir. İçerikte ise devrin ruhunun yansıtılması beklenmektedir. Bunun için edipler yaşanan tarihî süreçleri, kurulan devletin amaçladığı ilkeleri, inkılaplarla ve yasalarla ortaya konulan yaşam tarzını edebiyatla bir araya getirmektedir.

Nahit Sırrı'nın durduğu yer ise yukarıda sayılan ölçütler etrafında değerlendirildiğinde uyumlu bir yapı sergilememektedir. "Cumhuriyet dönemi edebiyatının 'tersine giden yol'udur Nahit Sırrı. 1930'ların başında edebiyatın ana yoluna konmuş tabelalara (ulusçuluk, arı Türkçe, Anadoluçuluk...) hiç itibar etmeden yürür, ama yürüdüğü yolda 'yıldız olmak kolay değil'dir o günlerde" (İnci, 2006).

Devrin dil tercihinin karşılık Nahit Sırrı'nın dil ve üslubu daha çok eski özellikler taşıyan, İnci'nin ifadesiyle "konak-Osmanlıcasıdır" (2006). İstanbullu, entelektüel bir aileden gelen yazarın yetiştiği koşullar ve 1915-1928 arasında ülkeden uzak bulunduğu düşünüldüğünde bu durum anlaşılır hâle gelebilir. Dil konusundaki uyumsuzluğuna bazı hikâyelerini Fransızca olarak yazması da eklenebilir.

İçerik bakımından değerlendirildiğinde de benzer bir durumla karşılaşılır. Nahit Sırrı'nın Osmanlı modernleşmesinin İstanbullu ailelerin yaşantıları üzerindeki etkilerini anlatan bir yazar olduğu bütün inceleyenlerin hemfikir olduğu bir gerçektir. Alangu'ya göre Nahit Sırrı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yetişen yazarlar arasında kendine has bir yola sahip olmuştur ve "devrimler Türkiye'sinin Tanzimât'tan beri sürüp gelen bir yaşayışı ve onu aksettiren kültürü ve dili sür'atle tasfiye edişi karşısında, çöken devrin kalıntılarını anlatmıştır" (Alangu, 1968, s. 240). Anadolu ve Cumhuriyet'in anlatıldığı bu devrede geçmişte kalan konuların canlandırılması okurun da kanon yapımcıların da tercih edebileceği bir durum değildir. Bütün bu sebepler bir araya geldiğinde Nahit Sırrı'nın ihmal edilmişliği anlaşılır olur.

Nahit Sırrı'nın devrin edebiyat anlayışına uzaklığı Cumhuriyet veya inkılap karşıtı olduğu, halka, Anadolu'ya düşman ve uzak bir yerde durduğunu düşündürmemelidir. Tam tersi Nahit Sırrı'nın gerek romanlarında gerek diğer düzyazılarında Anadolu önemli bir mekân ve tema olarak zamanla kendine yer bulur. "İstanbul edebiyatçı ve edebiyat kadar, İstanbul

edebiyatı da rahatsızlık vermeye başlayıp bir 'memleket edebiyatı'ndan söz edilirken, Nahit Sırrı da İstanbul harici vatan coğrafyasına açılmağa çalışır" ve "Ankara'yı mekân seçtiği eserlerinin 'memleket edebiyatı'na dahil olmadığını düşünerek Karadeniz'e yönelir" (Özgül, 2009a, s. 16-17). Diğer düzyazılarında da Anadolu'ya, özel olarak da Ankara'ya yönelik sevgisini dile getirir. Çeri Nahit Sırrı'nın bu tercihinin memleket sevgisi yanında babasının kaleme aldığı ve yazarın da çocukluğunda okuduğu Muhtasar Osmanlı Coğrafyası'na bağlarken onun "ülkenin mütevazi ve bakımsız köşelerini, kasabaları, köyleri gezmeyi seven bir yazar olduğu"nu vurgular (2007, s. 278).

Sonuç olarak Nahit Sırrı'nın vatan coğrafyasının tamamını eserlerine katmayı başardığı söylenebilir. Dahası bu dönemin önemli bir türü olan gezi yazılarında da gençliği boyunca dolaştığı Avrupa kentleri yerine gençliğinde dolaştığı Karadeniz sahili ile 1928 sonrası Ankara'ya gelişi ile tanıdığı Anadolu kentlerini anlatmıştır ve bu nokta üzerinde durmaya ve düşünmeye değerdir. Hikâye ve romanlarında bütünüyle İstanbullu ve Osmanlı edebiyatının devamı olarak düşünülebilecek bir yazarın gezi yazılarında tavrı, Anadolu kentlerini ve içindeki yerli halkı nasıl gördüğü önemlidir.

2. Türk Edebiyatında Gezi Yazısı/Seyahatname Türünün Gelişimi

Seyahat yazıları, bilinmeyene yönelik bir merakın ve gezilen yerlere dair gözlemin neticesidir. İnsanların uzaklara yönelik merakları ve özelemleri uzun yolculukların yapılması ve bu yolculukların neticesinde haritaların çizilmesini, seyahatnamelerin yazılmasını sağlamıştır. Edebiyatın kendisi kadar eski olan gezi yazıları yazarın okuru da yolculuğuna dahil etmesinin bir yoludur (Löschburg, 1998, s. 8).

Gezi yazılarının seyahat ve keşif zevkine okuru ortak etmesinin dışında yabancı olunan dünyalar hakkında bilgileri okura aktarma işlevinden de söz etmek gerekir. "Eserler sayesinde yabancı olduğumuz coğrafyalara ilişkin bilgiler edinebildiğimiz gibi, içinde yaşasak bile özelliklerinin farkında olmadığımız yurt köşelerini tanıma şansı buluruz. Gezi eserlerinde ülkelerin ve toplumların ilgi çekici özelliklerini, yaşama biçimlerini, geleneklerini, kültürlerini ilgi çekici yönleriyle bulmak mümkündür" (Asiltürk, 2009, s. 913).

Gezi edebiyatının tarihi edebiyat kadar eski olmasına karşın edebiyat tarihlerinde türe verilen yer ve incelenen eserler seyahatnamelerin ve gezi yazılarının ihmal edildiğini düşündürülebilir. Her ne kadar Cumhuriyet sonrası yazılan Mustafa Nihat Özön ve İsmail Habip Sevük'e ait edebiyat tarihlerinde seyahat ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiş olsa da bu tavrın ilerleyen süreçlerde takip edilmediği görülmektedir. Bu durum Asiltürk'ün de işaret ettiği gibi seyahatnamelerin bizde ayrı bir tür olarak kabul edilmediğini; günlük, hatıra gibi türlerle birlikte ele alındığını düşündürmektedir. Ancak bu yaklaşım gezi yazıları ile günlük, hatıra tarzı metinler arasındaki temel bir ayırmadan dolayı doğru görünmemektedir. Çünkü "seyahatnamelerde merkeze alınanlar, anı veya günlüklerdekinden farklıdır. Seyahatnamelerde yazarın çıkış noktası 'başından geçenler' değil, 'coğrafya'dır. Buna bağlı olarak, o coğrafyanın iklimi, insanları, tarihi eserleri, eski-yeni yapıları, yol ve ulaşım özellikleri, günlük hayatı meydana getiren ayrıntıları vs. seyahatnamelerin konusunu oluşturur" (Asiltürk, 2009, s. 912).

Seyahatname türünün edebiyatta kendini göstermesi toplumun seyahatle ilişkisi ile yakından bağlantılıdır. Örneğin Özön (1941) bizde seyahat etmenin daha çok askerlik gibi meslekler dolayısıyla doğan bir mecburiyet hâli olduğunu belirtirken sadece görmek ve öğrenmek için dolaşmak âdetinin yerleşmediğini ifade etmektedir (s. 325). Sevük de (1940) benzer sebepleri sıraladıktan sonra Divan edebiyatında seyahatname olarak sayılabilecek türleri sıralamaktadır. Buna göre Divan edebiyatında 'şehirngiz' denen manzum kitaplar, şehirlerden bahsettikleri için, seyahat edebiyatı içerisinde değerlendirilmeye uygundur (s. 293). Şehirngizlerin dışında Tanzimat öncesi süreçte siyasi sebeplerle Avrupa'ya görevli olarak gönderilen memurların gezdikleri Avrupa şehirlerini anlatmak üzere kaleme aldıkları "sefaretname"ler de seyahatnamenin bir örneği olarak değerlendirmeye uygundur ve bu türdeki eserlerin en önemlisi Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet'in kaleme aldığı sefaretnamedir.

Sefaretname ve şehirngizler gibi "ikame" türlerin dışında seyahat edebiyatının eski edebiyatımızdaki en önemli numunesi ve "bütün mazimizin en hakikî ve en azametli seyahatnamesi" (Sevük, 1940, s. 293) ve türe ismini veren en önemli eser "Evliya Çelebi'ye aittir. Dahası Evliya Çelebi yalnızca yerli yaşantıyı aktarmaz. Bu eser aynı zamanda 17. asırda Avrupa'nın nasıl görüldüğüne dair verdiği bilgilerle de kıymetlidir ve sadece görülen nesne (Avrupa) değil, gören göz/özneyi de tanımak mümkündür. Evliya Çelebi, kendi âleminde başka bir dünya ile karşılaştığının farkına varsa da herhangi bir mukayeseye girişmez (Tanpınar, 1988, s. 43) ve bu mağrur bakış Osmanlı'nın Avrupa karşısında kendini nasıl gördüğünü anlatmak için yeterlidir. Bu da seyahatnamelerin yazarı ve dönemine dair ipuçlarını da barındırdığının bir delilidir.

Tanzimat'tan sonraki süreç seyahatnameler konusunda farklı hususiyetleri içinde barındırır. Avrupa'yı yakından tanımaya başlayan aydınlar, Batı medeniyetinin gelişmişliğinin sebeplerini irdelerken coğrafi keşiflerin ve dolayısıyla seyahatin önemini farkına varmışlardır (Asiltürk, 2009, s. 931). Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi ediplerin tamamı Avrupa'da bulunmuş olmalarına rağmen seyahat, gezi yazısı tarzında metinler -birkaç yazı istisna tutulursa- kaleme almazlar. Ancak buna rağmen özellikle devlet görevlilerinden Avrupa'ya giden ve gözlemlerini seyahatname tarzı eserlerde yayımlayanların sayısı 19. asrın ikinci yarısından sonra artmıştır.

II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde ise devrin istibdatı, seyahat etme ve buna dair yazılar kaleme alma hürriyetini de etkilemiştir. “İstibdat devri seyahate de müsait değildi. Değil vatan haricine çıkmak, vatan dahilinde bile resmî müsaade ve tezkere almadan seyahat edilmez, hele İstanbul’a hiç gelinemezdi. Avrupa’ya ancak ya hariciye mensupları ya resmî vazifeyle mükellef olanlar yahut da ‘Jön-Türk’ hareketine iştirak için kaçanlar giderdi” (Sevük, 1940, s. 363). Buna rağmen çeşitli sebeplerle Ahmet Midhat Efendi (*Avrupa’da Bir Cevelan*), Ahmet İhsan Tokgöz (*Avrupa’da Ne Gördüm?*) gibi edebiyatçılar seyahat türünde eserler kaleme almışlardır.

İstibdat devrinin sona erdiği 1908 ile birlikte hemen her türlü yasağın kaldırılması ile birlikte seyahate dair de bir özgürlük elde edilmiştir, bu da seyahat türü yapıtların yayımlanmasını sağlamıştır. Hatta gezi kitaplarına ilginin bir yansıması olarak yabancı gezginlerin kitaplarının çevrilmesi yanında takma gezgin adlarıyla muhayyel birtakım gezi yapıtları da ortaya konmuştur (Gökyay, 1973, s. 464).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise seyahatnamelerin sayısındaki artış devam eder. Yurt içi ve yurt dışı gezilerin artması ile birlikte gezilen yerler de çeşitlenmeye başlar. Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya, Kuzey ülkeleri, Çin, Afrika, Hindistan gibi çeşitli yerlere yönelik geziler ve bu gezilere dair kitapların sayısı artış gösterir (Kurt, 2008, s. 63).

Bu kısa özetten anlaşılacağı gibi gezi yazısı edebiyatı ile siyasi süreçler arasında derin temaslar vardır. Siyasi olarak baskının hâkim olduğu dönemlerde seyahatlerle beraber seyahat edebiyatı da azalırken tam tersi siyasi iktidarlar gezileri teşvik ettiğinde gezilere dair eserlerin sayısının arttığı görülmekte, gezilen coğrafyalara dair tercihler değişiklik göstermektedir.

Seyahatlerin artması ve gezi yazılarının çoğalması Cumhuriyet ile coğrafya arasındaki özel ilişki üzerinden de konuşulabilir. Modern anlayışla birlikte “coğrafya bilimi dağ, nehir, göl gibi doğal oluşumlarla ilgili bir sayı ve istatistik kümesi olmaktan çıkıp toplumsal ilişkilerin kurucu öğelerinden ve katılımcılarından biri olarak kavramsallaştırılmaktadır” (Özkan, 2002, s. 144). Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması bu bağlamda mekân üzerinden okunmaya son derece müsaittir. Bilindiği gibi Millî Mücadele bir varlık-yokluk savaşı olarak vatan toprağının savunulması ile ilgilidir. Misak-ı Millî vatan sınırlarının belirlenmesi ve haritalandırılması faaliyetidir. Dahası Cumhuriyet gücünü Anadolu ve Anadolu köylüsünden alırken imparatorluğun başkenti İstanbul’dan vazgeçilerek Ankara’ya taşınır. Başkentin Ankara’ya taşınması “coğrafi bir zafer olarak Misak-ı Milli’ temasını gündeme getirmektedir. Ankara’nın ‘bozkırdaki çekirdek’ olarak yüceltilmesi, çökmekte olan bir imparatorluğun kaybını yeni doğan bir ulus-devletin zaferi olarak temsil etmek için son derece uygundur” (Özkan, 2002, s. 149). Cumhuriyet’in mekâna yönelik bu ilgisi, özellikle 1920’lerdeki çöle benzeyen Ankara’yı mamur bir başkent hâline getirme gayreti ile başlayıp 1930 ve 1940’larda mekâna yönelik genişleyen düşüncelerle devam eder. Ankara’dan ibaret coğrafi ideal 1930’lara gelindiğinde ülke çapına yayılırken 1940’larda yeniden çevreden merkeze doğru daralır (Özkan, 2002). Görüldüğü gibi Cumhuriyet ve Türk Tarih Tezi’nin de sunduğu katkının birlikteliğinde harita yeniden oluşurken bir yandan da coğrafyanın keşfinin başladığı söylenebilir.

Coğrafyanın keşfi tarihî, bilimsel çalışmaların yanında edebiyatla da gerçekleşir. Uzun yıllar İstanbul’a sıkışmış bulunan edebî mekânlar ve konular, II. Meşrutiyet’in ardından, Cumhuriyet’le birlikte artan şekilde dışarıya açılır. Edipler artık hayatın yeni merkezi olan Ankara ve Anadolu’ya hem fiziken hem edebî olarak dikkatlerini yöneltirler. Anadolu şehirlerini bizzat gezerken burada tanıdıkları mekânları, kişileri, yaşantıları edebiyata aktarırlar. İşte bu bağlamdan yola çıkılarak Cumhuriyet ideolojisinin mekâna yansımaları Nahit Sırrı’nın gezi yazılarında üzerinden değerlendirilecektir.

3. Nahit Sırrı’nın Gezi Yazıları ve Gezdiği Şehirler

Nahit Sırrı’nın gezilerini yazdığı tarih 1933 ile 1941 yılları arasına denk gelmektedir. İstanbul kökenli bir edip olmasına rağmen Cumhuriyet hükümetinin kurulmasının ardından Ankara ile beraber taşranın farklı bölgelerinde gezmiş, görev almıştır. Ankara’da memuriyeti dolayısıyla bulunduğu yıllar boyunca şehrin çevresindeki farklı il, ilçe ve köylere de çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerine dair gözlem ve değerlendirmelerini kimi dergi ve gazetelerde yayımlamış veya kitap hâline getirmiştir.

Nahit Sırrı’nın bu tarz içinde değerlendirmeye uygun üç kitabı vardır. Tarih sırası ile değerlendirildiğinde 1939 yılında *Anadolu’da -Yol Notları* başlığı ile yayımlanan kitapta yer alan yazılar 1933 ve 1934 tarihlerini taşımaktadır. “Ankara’nın Üç Nahiyesi” üst başlığı ile Küçük Yozgat (Elmadağ), Gölbaşı ve Bağlum (Bağlum)’ın anlatıldığı üç bölümün ardından “Çankırı ve Kayseri Yolları Arasında”, “Haymana ve Polatlı Kazalarında”, “Yozgat”, “Adapazar’ında Bir Gece” ve “İzmit’te İki Gece” başlıkları altında kısa gezi ve tanıklıklara yer verilir.

1941 tarihinde yayımlanan *Bir Edirne Seyahatnamesi* kitabı İstanbul’dan yola çıkan yazarın 1939 yılının Kurban Bayramı’nda yaptığı Edirne gezisi ve bu vesileyle Edirne hakkında verdiği ayrıntılı bilgileri içermektedir.

1955 tarihli *Kayseri, Kırşehir, Kastamonu* başlığını taşıyan kitap ise yazarın 1936'dan 1941'e kadar bu illere yaptığı seyahatleri anlatmaktadır. Yazarın bizzat düştüğü notlardan anlaşıldığı üzere Kayseri hakkında yazılanlar *Yeni Türk* mecmuasında¹ yayımlandıktan sonra baskısı kalmayan *Anadolu'da -Yol Notları-* kitabından alınmıştır. Kırşehir hakkındaki kısım ilk olarak *Ülkü* mecmuasında yayımlanmıştır. Kastamonu hakkındaki bölüm ise *Ülkü*'de yayımlanmaya başladıktan sonra dergi idaresinin el değiştirmesi üzerine *Tanin* gazetesinde tamamlanmıştır.

Nahit Sırrı'nın gezi yazıları genel anlamda değerlendirildiğinde ilk olarak söylenmesi gereken gezi, seyahatname türü yapıtlardan beklenen kişi yerine coğrafyanın öne çıkarılması zorunluluğunun bu kitaplarda bir nebze görmezden gelindiğidir. Nahit Sırrı gezdiği yerleri tarihi, coğrafyası, yaşam imkânları, mimari özellikleri ile geniş bir yelpazede değerlendirmekle beraber gezen kişi, seyyah olarak kendisinden de mutlaka bahsetmektedir. Kimi zaman yaşı, rahatsızlıkları kimi zaman karşılaştığı manzaralar karşısında hissettikleri, düşündükleri kimi zaman beğeni veya eleştirileri ile birlikte Nahit Sırrı'yı da bu yazılardan tanımak mümkündür.

3.1. Edirne

Yazar 31 Ocak 1939'da Kurban Bayramı'nın ilk günü Edirne'ye ulaşır. "Bir Edirne Seyahatnamesi" üst başlığını taşıyan Edirne seyahati yazarın diğer gezi yazılarına göre en ayrıntılı olandır. Yolculuğun anlatımı ile başlayan yazıda, "Günlerin Haritası" başlıklı kısımda beş gün süren gezinin her bir günü ayrı ayrı anlatılmıştır. "Edirne'de Eski Eserlere Dair" başlıklı bölümde camiler, köprüler, han ve çarşılar, hamamlar, çeşmeler, tekkeler, eski saraylar ve müzelerden söz edilmiştir. "Edirne ve Osmanoğulları" başlıklı kısımda Osmanlı tarihi içerisindeki Edirne'den bahsedilirken "Edirne'ye Dair Yazılar" başlıklı bölümde Edirne hakkında yazılan kitaplar, seyyahların sözleri ile şiir ve hikâyelerde Edirne'den bahsedilmiştir. Bunların dışında notlar ve hatıralar ile "Edirne'nin Dününden Yarınından" başlıklı son kısımda geçmişten Cumhuriyet'e Edirne'nin durumuna değinilerek Cumhuriyet'ten beklentiler sıralanmaktadır.

3.2. Kayseri

3 Mart 1933'te Ankara'dan Kayseri'ye gitmek üzere trenle yola çıkan yazar dört gün boyunca şehri gezer. Kaynaklardan edindiği bilgilerle Kayseri'nin hem tarihî yapıtlarını ziyaret eder hem de gündelik hayatına dair gözlemlerini aktarır.

Gezisine tarihî yapılarla başlayan yazar, çeşitli camiler ve medreseleri gezdikten sonra Cumhuriyet devrine ait eserleri tanımak için Atatürk heykelini görmeye gider ve heykelin durduğu yer ile görünümü değerlendirir. Tarihî yapıları gezerken okuduğu kitaplardan faydalanan yazar, gerekli gördüğü noktalarda düzeltmeler yapmayı da ihmal etmez.

Şehir çok sıcak olduğu için ahalisinin yazları bağ evlerine çekildiğini belirten yazar, Erciyes'in temmuz ayında bile karı kalmadığı için dağ eteklerindeki köylerde yaşayanların kar ticareti yaptıklarını aktarır. Halkevinin faaliyetleri ve planlarından bahseder. Amerikan Mektebi'nin binasını gezip personel ve etkinliklerinden söz eder.

Şehri büyük oranda gezdikten sonra yazarın Kayseri ile ilgili verdiği karar, bu şehirdeki mazinin ağırlıklı olarak Selçuklulara ait olduğudur. Cumhuriyet rejiminin mevcut tarihî zenginliği ihmal etmeden burada bir "Rönesans açmasını" tavsiye ederek yazısını bitirir (Örik, 2000, s. 115).

3.3. Kırşehir

Daha evvel 1935 yılında bir tören için şehre gelen ancak gezme imkânı bulamadığını belirten edip "1939 senesinin Teşrinisani (kasım) ayına tesadüf eden Şeker Bayramının arifesinde, Cumartesi günü, 12'yi 45 geçecek trenle" Yerköy'e doğru yola çıkar. Yerköy'ün ardından yetmiş beş km uzaklıktaki Kırşehir'e ve Hacıbektaş'a kadar uzayan bir yolculuk yapar (Örik, 2000, s. 117).

Uzun süren ve zorlayıcı bir yolculuktan sonra Kırşehir'e varan yazar otomobil yolculuğu esnasında da yolların bozukluğundan, yol boyu gördüğü köylerin durumundan söz ederken bir yandan da daha evvelki ziyaretiyle bu geliş arasında mukayeselere girişir. Gezdiği başka şehirlerde otellerde veya okul binalarında kalırken Kırşehir'de Vali Bekir Sami Baran'ın vali konağında misafir edilir.

Beş gün boyunca şehri gezen Örik ilk gün yürüyüş mesafesindeki keşiflerle yetinirken ilerleyen günlerde şimdilerde Nevşehir'e bağlı olan Hacıbektaş ile Kırşehir'in Mucur ilçelerini dolaşır. İlk günün sabahında kendi başına yaptığı gezintiden sonra, Kırşehir hakkında bir eser de kaleme alan Cevad Hakkı² ile tanışarak onun refakatinde gezisine devam eder. Türbeleri, camileri, önemli tarihî yapıları dolaşırken Âşık Paşa'ya da değinmeyi ihmal etmez.

¹ Mecmua hakkında ayrıntılı bilgi ve yazılar için bkz. Özkaya, H.- Gut, E. (2023). *İstanbul Halkevi Dergisi Yeni Türk*. Paradigma Yayınları.

² Gazetecilikle ve Kırşehir'e dair çalışmalarıyla tanınan ve ileride belediye başkanlığı da yapacak olan Cevad Hakkı Tarım hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin, G. (2012). Cevat Hakkı Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar I. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 52, 215-223.

3.4. Kastamonu

16 Mayıs 1941 tarihinde Ankara'dan Kastamonu'ya gitmek üzere Zonguldak treni ile başlayan yolculuk Çankırı'dan itibaren otobüsle devam eder.

Yazar Kastamonu'yu dört günde gezer. Diğer kentlerde gezinin son günüyle beraber yazı bitmektedir fakat Kastamonu bölümünün eklenen notlarla zenginleştirildiği görülür. Hem tarihe hem güncele dair epeyce tafsilatlı bilgi sunulmuştur. Bu gezisinde de kitaplardan faydalanan yazar Sonundaki notlar kısmında ise çeşitli konuların yanında özellikle Kastamonu'nun basın hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

3.5. Ankara

Nahit Sırrı bu yıllarda Ankara'da memurluk yapmaktadır. Gezi yazılarında da Ankara'nın kimi ilçelerinden söz ettiği görülür. "Ankara'nın Üç Nahiyesi" başlığı altında Küçük Yozgat (Elmadağ), Gölbaşı ve Bağlım (Bağlum) alt başlıklarıyla bilgi verdikten sonra "Haymana ve Polatlı Kazalarında" başlıklı bölümde de yine Ankara gezintilerinden bahseder.

3.6. Yozgat

Yozgat'a giden yazar, şehrin hem genel görünümünden hem tarihinden bahseder. Özellikle şehirde yapılan hastaneye değinilen yazıda bu hastanenin Yozgat'a ve çevre illere getireceği faydadan bahsedilmiştir. Gelişmeye açık bir yer olarak değerlendirilen Yozgat'ın layık olduğu hâle gelmesi için ulaşım imkânlarının genişletilmesi ile ilgili tavsiyeler de verilir.

3.7. Adapazarı

O zamanlar henüz kaza olan Adapazarı'nı İstanbul yolculuğu sırasında uğrayarak yirmi dört saat içerisinde gezen yazar, ekonomi ve nüfus bakımından bölgenin önemine işaret eder. Gezdiği diğer il ve ilçelerde tarihî yapıları mutlaka ziyaret edip kaydederken Adapazarı'nda tarihin bulunmayışına şaşırır. Ahalinin dışarıdan geldiğini ve en fazla iki nesildir burada bulunduğunu eklerken tarihî dokudaki eksikliğin sebebinin de izah etmiş olur. Son olarak bölgenin kereste ve patates ihracatı sayesinde ekonomik bir üstünlük elde edebileceği ihtimali ile notlarını tamamlar.

3.8. İzmit

Daha evvel babasının görevi sebebiyle gezmiş olmasına rağmen "martın son günleri ve Kurban Bayramının ikinci günü" İzmit'i ziyaret ederken bir ilk heyecanı duyduğunu belirtir (Örik, 2000, s. 232). İzmit'i Adapazarı ile karşılaştıran yazar şehrin askerî, bahri ve idari bir merkez olması dolayısıyla önemli olduğunu belirtir.

4. Modernleşen Kentlere Bakmak

Osmanlı zamanında ihmal edilmiş taşra, savaşın getirdiği yıkımın da etkisiyle yoksul bir görünüm sergilerken Cumhuriyet'in başlıca amacı, Anadolu'yu yeniden yaşanabilir şartlara kavuşturmaktır. Tekeli'ye göre Cumhuriyet'in misyonlarından biri ulus bilinci geliştirmektir ve ulus inşası misyonu için izlenen temel stratejiler de mekânsal düzenlemelerdir. Ülke mekânının ulus mekânına dönüştürülmesi, kentlerin modernitenin yeri hâline getirilmesi için ülkenin demir ağlarla sarılması ile başlayan süreç fabrikaların kurulması ve halkevleri ile devam eder.

"1929 krizi sonrasında gelişen devletçilik politikası sonucu uygulanmaya başlanan sanayi planlarında yapılması öngörülen fabrika yerlerinin, demiryolu güzergahı üzerindeki küçük Anadolu kentleri olarak seçilmesidir. Bir yandan bu kararlar öte yandan Anadolu'nun tüm yerleşmelerinde kurulan halkevleri, modernite projesinin tüm ülke sathına yayılması isteğinin en somut kanıtlarıdır" (Tekeli, 1998a, s. 112).

Nahit Sırrı gezi yazılarında çok çeşitli meselelere değinen, zengin bakış açısına sahip bir yazardır. Gezdiği şehirlerin tarihî eserlerinden gündelik hayatına, otel ve lokanta hizmetlerinden kültür ve sanatına kadar birçok ayrıntıya yer verir. Bununla beraber vurguladığı bazı hususlar dönemin ruhunu ve anlayışını yansıtması bakımından dikkate değerdir.

Yazar ideolojinin baskın ve hayatın her cephesini kuşattığı bir devrede Anadolu kentlerini gezerken kaydettikleriyle devrin şehircilik anlayışını, kentleşme idealini ortaya koymaktadır. Ankara başta olmak üzere şehirlerin âtil görünümünden kurtarılmaya çalışıldığı, modern ölçütlerle yaşantının düzenlendiği bir devrede yazdığı için klişeleşmiş Anadolu ve Anadolu halkı kalıplarının dışına çıktığı görülür. Yalnızca doğal güzellikler üzerinden anlatılan mekânlar, sadece misafirperverliği üzerinden övgüye mazhar olan bir halk yoktur bu yazılarda. Bunun yerine ekonomi, yerel yönetimlere düşen sorumluluklar, güzel ve uyumlu bir görünüm için mimari, halkın kültürel olarak yükseltilmesi için yapılması gerekenler üzerinden devam eden bir anlatım takip edilebilir.

Nahit Sırrı'nın da gezdiği şehirlerde Anadolu'nun köy, kasaba ve kentlerinin modern bir görünüme kavuşturulması için

yapılanlara ve yapılması gerekenlere değindiği görülmektedir. Kimi zaman yapılanları etraflıca anlatan yazar kimi zaman da yapılması lazım gelen hususları ayrıntılı olarak ortaya koyarak okuyucularına ve idarecilere yol göstermeye çalışır. Bu yazılar genel anlamda değerlendirildiğinde gelişmişliğin önemli bir ölçü olduğu dikkati çekmektedir. Köyler, kasabalar, kentler kimi zaman Ankara'nın yakınlarında olan, fakat herhangi bir gelişme gösteremeyen yerlerle kıyaslanarak övgüye mazhar olurken kimi zaman da önceki ziyaretlerle mukayese edilerek değişim ortaya konmaya çalışılır. Yazar çoğu yere yaygınlaşan demiryolları ile ulaşılır. Henüz bu hizmetin sağlanamadığı yerlere gittiğinde ise demiryollarının yaratacağı etkileri düşünür. Belli ki düşünülen sadece ulaşımın kolaylaşmasından ibaret değildir. "Erken cumhuriyet dönemiyle özdeşleştirilen en önemli devlet teşebbüslerinden biri olan demiryollarının, Kemalist inkılabı ülkenin her köşesine taşıyan yollar olarak özellikle simgesel bir statüleri vardı" (Bozdoğan, 2012, s. 137). İl ve ilçelerin gelişmesi için yapılması gerekenler, söz konusu yerlerin sahip olduğu kendine has imkânlar çerçevesinde değerlendirilir. Anlaşılan odur ki memleket hızlı bir yükseliş ivmesi, grafiği içindedir ve bir memur, vatandaş olarak yazar da kendini bu konuda sorumlu hissetmektedir. Nahit Sırrı'nın bakışının hem Anadolu'yu bu şekilde teferruatlı olarak yeni tanımaya çalışan hem de gördüğü, öğrendiği kadarıyla bu şehirleri iyileştirmeye çalışan bir bakış olduğu söylenebilir.

Sözü edilen bağlamda yazarın kentlerde dikkat ettiği ve Cumhuriyet ideolojisinin göstergesi olduğu düşünülen hususlar başlıklar hâlinde değerlendirilerek siyasetin gezi yazılarını nasıl şekillendirdiği izah edilecektir.

4.1. Fabrikalar

Yazarın gezdiği şehirlerde dikkat ettiği hususlardan biri yeni kurulan fabrikalardır. Bir gezi/seyahat yazısında şehrin ekonomisi ile ilgili üretim alanlarından bahsedilmesi çok da alışılmış bir durum olmamasına rağmen Erken Cumhuriyet dönemine yerleşmiş bu yazılarda şehirlerin, Anadolu'nun mamur hâle getirilmesi önemli bir mesele gibi görülmektedir. Orijinal bir durum olarak fabrikalar ve bu fabrikaların gezilen bölgedeki halka sunduğu ekonomik katkılar yanında sosyal anlamdaki getirileri ihmal edilmeden aktarılmaktadır.

İlk olarak Kayseri'de "Cumhuriyet rejiminin hediyesi olan Kayseri mensucat fabrikasını" gezer. Bayram sebebiyle çalışmayan fabrikayı dolaşırken sessiz makinelerin azamet ve heybetlerinin ufaldığını gören yazar Kayseri'nin hayatını fabrikanın ne ölçüde değiştirdiğini ve şehri iktisadi buhrandan kurtardığını duydukları üzerinden anlatır. "İçinde ana fabrika binasının yanında, işçilerin lojmanları, sosyal kulüp, sinema, yüzme havuzu, kreş, revir ve spor tesisleri de bulunan küçük bir fabrika şehri gibi tasarlanmış" (Bozdoğan, 2012, s. 141) olan bu yapı, belli ki Kayseri'nin şehirleşmesini sağlayacak önemli öğelerden biridir.

Kendisine aktarılanların dışında yazarın bizzat gördüğü ise fabrikanın spor sahasıdır ve Ankara'dan gelen oyuncularla yapılan maçtır. Nahit Sırrı Kayseri'yi gezerken sosyal anlamda yapacak pek bir şey bulamaz; ancak fabrikanın düzenlediği maçın şehrin hayatına renk kattığı anlaşılır. Şehir sakinlerinin maça ilgi göstermesi fabrikanın Kayseri halkına tek katkısının ekonomi ve istihdam olmadığını düşündürür. Bu hâliyle Anadolu kentlerine kurulan fabrikaların şehirlerde yaratılan atmosfere ve sosyal hayata yönelik olduğu gözler önüne serilir

Benzer bir durum Elmadağ'ın anlatımında da görülür. "Ankara'nın Üç Nahiyesi" başlığı altında Elmadağ'ın anlatıldığı dört sayfanın üçü, kurulmakta olan barut fabrikasına ayrılmıştır. 1929 senesinde inşaatının başladığını belirttiği fabrikayı yazara müdür Mösyö Guyonnaud gezdirmiştir. İstimlak ihtimali sebebiyle fabrikanın geniş bir alana yayıldığı; siyah barut, dinamit ve fitil üretileceği; 200 işçinin çalışacağı; üretilenlerin başka memleketlere satma imkânının bulunduğu dair ayrıntılı bilgiler aktarılır. Aktarılanların arasında özellikle vurgulananlardan biri de başlangıçta yabancı ustabaşılardan çalıştırılacağı fakat devamında ustabaşılardan Türklerden seçileceği bilgisidir.

Bozdoğan (2012) fabrikaların modern binalar olarak önemli olmalarının dışında, Cumhuriyet'in muasır medeniyeti yakalamadaki başarısının inşa edilmiş tezahürü olduğunu belirtir (s. 141). Nahit Sırrı da Elmadağ'daki fabrikada memurlar ve ustabaşılar için yapılan evlerin sıralandığı "Şanzelize" adlı caddeden söz etmektedir. Bu cadde genişlik, temizlik, çalışanlar için yapılan evler gibi unsurlar üzerinden övülür. Cumhuriyet Bayramı'nda balo verilen ve Ankara'dan mızıkacıların getirildiği yerde ayrıca bir kadın tarafından işletilen bir lokantanın, kooperatif bakkaliyesinin ve küçük bir hastanenin olduğu belirtilirken bu hastaneye yalnızca fabrika personelinin tedavi olmadığını aynı zamanda köyden gelenlere de bakıldığı bilgisi verilmektedir (Örik, 2000, s. 177).

Son olarak fabrikanın Elmadağ ahalisinin hayatında yaptığı değişikliğe de işaret edilmektedir. Fabrikadan önce hayli fakir olan, bu sebepten kavga gürültünün eksik olmadığı ilçede iktisadi durumlar düzeldiği için hayatın da düzene girdiğini aktarmaktadır (Örik, 2000, s. 178). Görüldüğü üzere Elmadağ'da hemen hemen sadece fabrika ve onun etkilerinden bahsedilmekte ve fabrika sadece ekonomik etkisiyle ele alınmamaktadır. Küçük bir şehre benzeyen tasarımıyla içinde bulunduğu bölgenin hayatına sunduğu çok yönlü katkı ortaya konmaktadır.

İzmit'i gezerken ise halihazırda kurulmuş değil, kurulması gereken bir fabrikadan söz edilir. İzmit'in kendinden daha küçük yerlere kıyasla ekonomik anlamdaki hareketsizliğini sezen yazar, Cumhuriyet'in buralarda kuracağı kâğıt ve karton fabrikalarının "İzmit'in sönük hayatı üzerinde büyük bir tesir" yapacağını, kasabaya refah ve zenginlik katacağını belirtir (Örik, 2000, s. 233).

Sanayi, sanayileşme, ekonomik alandaki istihdam yoksul Anadolu kentlerinin imarı için en gerekli görülen hamle olarak kabul edilebilir. Fabrikaların kuruldukları bölgelerinin imkânlarını doğru kullanmak, memleketin kendi içindeki yeterliliğini arttırmak yanında halkın yaşamına sunacağı zenginlikler birlikte değerlendirilerek aktarılmakta, daha fazlası için de yol gösterilmektedir. Nahit Sırrı'nın fabrikaları anlatış tarzı, Cumhuriyet'in hedefine uygundur.

4.2. Mimari

Cumhuriyet Anadolu'yu modern kentler hâline getirirken mimari de dikkat ettiği hususlardan biridir. Her dönemin bir mimari anlayışı olduğu gibi Cumhuriyet'in de kendine has bir anlayışı kuşkusuz vardır. Ankara'nın başkent olarak seçilmesinden sonra Ankara'da başlayan yeni mimari anlayış ve kent planlaması diğer şehirlere de yayılarak devam ettirilmiştir. "Önce Ankara'da denenen kent planlaması, 1930'larda çıkarılan Belediye, Umumi Hıfzıssıhha, Yapı ve Yollar kanunlarıyla, tüm kentler için zorunlu hale getirilerek kurumsallaştırılmıştır" (Tekeli, 1998b, s. 146). "Güzel kent" anlayışı çerçevesinde kentlerin tamamının mimarlar tarafından tasarlanarak yeniden yapılması planlanmıştır.

Örik Kayseri'yi gezerken şehrin mevcut mimarisinin kentin tarihî dokusuna uygunluğunu vurgular. Buraya modern mimarinin özelliklerini getirmek yazara göre gereksizdir. İktisadi ve tarihî anlamda yüksek bir potansiyele sahip olduğunu düşündüğü bu kentin Venedik, Nürnberg gibi kentleri örnek alarak dokusunu zedelemeyen yaşamının yollarını önermektedir.

Benzer bir şekilde Kayseri'nin köylerini gezerken ruhban okulundan kalma sağlam binanın âtil kalmasının ekonomik anlamda da devre yakışmadığını vurgulayarak okulu bulunmayan köyde bu binanın değerlendirilmesini tavsiye etmektedir.

Kırşehir'de eski binaların halkevi, hükümet konağı vs. gibi yeni kurumlar tarafından kullanıldığını aktaran yazar burada Osmanlı'dan kalma bir yapı olmadığını belirtir. Yeni çarşıdaki "küçük ve kargir dükkanlar"ın yapımı için arsası bol bu şehirde eski bedestenin yıkılmasına hayıflanırken bir yandan da "fakir kasabanın sırtında acaba bu kargir ve sevimsiz inşaat çok ağır bir yük teşkil etmedi mi? sorusunu sorar (Örik, 2000, s. 136).

Yazarın gezdiği şehirlerde izini sürdüğü unsurlardan biri de "Türk evi"dir. Kübik mimari olarak ifade edilen ve 1930'lar Türkiye'sinde yükselişte olan modern mimari anlayışına karşılık geleneksel ve yerel nitelikler taşıyan binalar yazar tarafından aranıp bulunmakta ve kayıt altına alınmaktadır. Kastamonu'yu gezerken eski Türk ev mimarisinin öz mahsulü dediği evlerle dolu mahallelerin kübik mimari ile karşılaşınca ne olacağı sorusunu sorar (Örik, 2000, s. 151). Şehri dolaşırken "Kastamonu'nun en kübik ve hiç değilse modern evi"ni görür, ev sahibinin eşeğini parmaklığa bağlayarak girdiğini fark ettiğinde durumun absürtlüğüne dikkat çeker ve sorduğu soruyla geleneksel mimarinin peşine düşme sebebini de izah eder: "Adamcağız, o eski ferah evlerin rahatından ne diye kendini mahrum ettin de bu modern evin avuç kadar oda ve sofalarına kendini hapsediyorsun" (Örik, 2000, s. 153).

Edirne'yi gezerken de mimari birkaç defa gündeme gelir. Kıyık Caddesinde bulunan Umumî Müfettiş Konağını görmeye giden yazar burasının bahçesiyle gerçekten bir konak manzarası taşımasına rağmen şehrin genel manzarasıyla uyumsuz olduğunu, adına konak denmesine rağmen modern mimarinin bir örneği olduğunu, üstelik de başarılı olmayan bir örneği olduğunu dile getirmektedir (Örik, 2000, s. 23).

Yine Edirne yazısının sonunda Edirne'de apartman olmadığına sevinir: "Edirne'de hamdolsun apartman yok. Sade Hükümet Caddesi'nde ve Vilâyetin karşısında öyle olmaya özenen üç katlı iki bina gördüm. Üst katlarının dantelâ oyması şeklinde biçimleri, gülünçlükleri sayesinde şirinleşmiş" (Örik, 2000, s. 82).

İzmit gezisi esnasında deniz kıyısındaki ahşap evlerin Beykoz'u hatırlattığını söyledikten sonra gördüğü birkaç apartmanın çirkinliğini söylemeden geçemez (Örik, 2000, s. 233). İstanbullu olmasının etkisiyle gezdiği şehirlerdeki evler, konaklar yazara hep İstanbul'daki yapıları anımsatmaktadır. Bir yapının güzelliğini anlatırken kullandığı ölçüt İstanbul'daki örnekler olmaktadır. Yükseltilmeye çalışılan Ankara ve Anadolu'ya karşılık unutturulmaya çalışılan İstanbul yazarın zihninde devamlı olarak kendini gösterir.

Görüldüğü üzere Nahit Sırrı'nın yazılarında da mimariye özel bir yer verildiği, buna dair değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Ancak Cumhuriyet'in söz konusu kent anlayışı eskiye saygılı olmayan modernist bir planlama (Tekeli, 1998b, s. 146) olarak değerlendirilirken Nahit Sırrı'nın bu noktada ayrıldığı görülür. Belki de edebî anlayışında kendini gösteren geçmişe bağlılık burada da baskın çıkmaktadır. Modern binaları işlevsellik ve estetik noktasında eleştiren yazar, geleneksel mimari

örneklerinin korunmasını, şehirlerin kendilerine has yapılarının kaybolmamasını tavsiye etmektedir.

4.3. Halkevleri ve Köy Enstitüleri

Cumhuriyet'in ulus bilinci yaratma misyonunun ve kentlerdeki modernleşme hamlesinin bir diğer göstergesi halkevleridir. Türk Ocakları'nın yerine kurulan ve Cumhuriyet ideolojisini benimsetmek amacındaki halkevleri hemen her kentte ve etkin olarak çalışmaktadır. Örik de ziyaret ettiği kentlerde halkevi binalarını gezip görerek faaliyetlerini izlemekte, zaman zaman bunları yorumlamaktadır.

Kayseri gezisinin sonunda eski bir kiliseden yapılan halkevi binasını gezen yazar, bayram ve fabrikanın maçına rağmen okuma salonundaki genç insan kalabalığına işaret eder. Kilise binasının toplantı ve gösterilere ayrılan asıl salonunun biraz düzenleme ile halkevine daha uygun hâle gelebileceğini belirtir (Örik, 2000, s. 115).

Kastamonu'yu ziyaretinde halkevinin köyde tiyatro sergilediğini söylemekle beraber bu oyunun köylülere uygunluğunu da kendince sorgular, devamında konferansların verildiğini aktarır. Kastamonu bu anlamda halkevinin etkin olduğu bir şehirdir. Akşam sinemaya gitmek yerine halkevinin bahçesine giden yazar bahçenin köylü ve şehirlerle dolu olduğunu, hoparlörden yayımlanan alafrağa havaların dinlendiğini aktarır (Örik, 2000, s. 156). Anlaşılan o ki halkevleri şehirlerin hem kültürel dokusuna hem sosyal hayatına, eğlence anlayışına etki etmektedir.

"Çankırı ve Kayseri Yolları Arasında" başlıklı bölümde Kırıkkale'nin Şeyh Şami köyünde Şevket Süreyya tarafından verilen iktisat konferansından söz eder. Köyde bir kooperatif kurulmasının sağlayacağı faydalardan bahseden bu konuşma köylünün katılımıyla gece uzun saatlere kadar sürmüştür (Örik, 2000, s. 195).

İzmit'te de halkevinde senede bir gün Turing kulüp şubesinin toplandığı bilgisini aktaran yazar bu toplantıların verimli olması için "Turing Kulüp reisi ve aynı zamanda İzmit mebusu Reşit Saffet Bey'in gayret ve faaliyetinden" beklendiğini aktarır (Örik, 2000, s. 237).

Halkevlerinin şehirleri tanıtan yayınları da ele alınmaya değerdir. Nahit Sırrı gezerken mutlaka kaynak kullanan ve gezilerini yazıya aktarırken de yine hem kaynaklarını sıralayan hem de bu kaynaklardan alıntılar yapan bir yazardır. Çoğu zaman rehbersiz çıktığı gezilerinde yerli ve yabancı gezginler, tarihçiler tarafından yazılan kitaplara müracaat ederek şehirlerle ilgili ön hazırlık yapmayı ihmal etmez. Bazı şehirlerde kullandığı kaynakların içinde çoğunluğu lisede öğretmenlik yapan araştırmacıların yazdığı, şehirleri tanıtan popüler coğrafya kitapları da yer alır. Bu kitaplar halkevlerinin bir çabası olarak hazırlanmıştır ve tarih ve coğrafya birliğinin gözlemlendiği kaynaklardır:

"Bu kitapların çoğunun Halkevleri'nin yerel kolları tarafından yayımlanmış olması resmî tarih, coğrafya ve milliyetçilik tanım ve anlayışlarının kitapların söylemine nüfuz ettiğinin en iyi göstergesidir. (...) Kitapların bir başka ortak özelliği de söz konusu kasaba, kent ya da bölgenin tarih ve coğrafyasının birbirini tamamlayan öğeler olarak kavramsallaştırılmasıdır" (Özkan, 2002, s. 155).

Yazar bu bağlamda Kayseri'de "Bursa lisesinde Fransızca hocası iken bu defa askere gittiğini" öğrendiği Kemaleddin isminde bir zat tarafından kaleme alınan *Erciyaş Kayserisi ve Tarihine Bir Bakış*³ isimli esere göz gezdirir ve diğer kaynaklarda bahsedilmeyen bilgilerin burada yer aldığını belirtir (Örik, 2000, s. 90).

Kastamonu'ya kendisini davet eden ve zaman zaman eşlik eden Talat Mümtaz (Yaman)'dan *Kastamonu Tarihi* müellifi olarak söz eder (Örik, 2000, s. 249).

Yazar Kırşehir'i gezerken kendisine eşlik eden Cevat Hakkı'nın Kırşehir tarihi üzerine kitabından ve Hasan Fehmi Turgal'ın Kırşehir ve Orta Anadolu tarihine dair yazılarından da söz eder (Örik, 2000, s. 135). Bu çalışmalar Cumhuriyet'in Anadolu tarihi ve coğrafyasını yazma düşüncesi içinde değerlendirmeye uygundur.

Nahit Sırrı'nın Cumhuriyet'in en önemli eğitim davası olarak nitelediği (Örik, 2000, s. 154) köy enstitüleri de seyahat esnasında değinilen hususlardan biridir. Örik'in köy enstitülerinden söz ederken özellikle üzerinde durduğu mesele şehir ile köy arasında kurulacak bağ ve bunun mümkün olup olmadığıdır. Köy enstitülerinde fikren yükselmiş bir öğretmenin yetiştirdiği şartlara karşın köyde yaşamaktan bahtiyar olup olmayacağını soran yazar bunun cevabını verirken de bakış açısını değiştirir. Buna göre her şeye karşın köyde mutlu olmak değil, köylerde kasabaları aratmayan bir yaşam şeklini kurabilmek önemlidir. Kastamonu'nun Gölköy ilçesindeki Gölköy Enstitüsü vesilesiyle görüşlerini dile getiren yazar, köylerle kentler arasında ulaşım vasıtalarının çoğaltılmasını, köy ve kentin iki kavuşmaz dünya olmaktan çıkarılmasını tavsiye etmektedir (Örik, 2000, s.

³ Yazıda ismi bu şekilde geçmekle beraber *Erciyaş Kayserisi ve Tarihine Bir Bakış* adını taşıyan kitabın yazarının Kara Mehmet Ağazade Kemaleddin olduğu ve kitabın 1934 yılında Kayseri'de Yeni Matbaa'da basıldığı kısa bir araştırma ile görülmüştür.

154-155).

İki merkez arasındaki bağı yapılan vurgu Cumhuriyet'in ideolojisini mekân üzerinden kurmasıyla uyumlu görünmektedir. Dahası yazılarda dikkati çeken bir başka durum şehirle köy arasında kurulacak bağın nasıl olması gerektiğine dair fikir vermektedir. Özellikle kentten köye göç etmiş kişilerle karşılaştığında veya şehirli, modern bir görünüm sergileyen bir kaymakama baktığında Nahit Sırrı'nın zihninden geçenler kimin kimi etkilediğidir: Şehirden gelen mi taşrayı etkisi altına alacaktır yoksa taşra şehirli olanı kendisine mi benzetecektir? Anlaşılan, yazarın körü körüne bir köy güzellemesine girişmediğidir. Beklenti ise bu yazıda baştan beri vurgulanana uygun olarak taşranın modern bir yaşam standartına kavuşması için kentleşmesidir. Amaç, köyde yaşamaya razı insanlar yetiştirmek yerine, köyde de şehirdeki kadar konforlu ve geniş imkânlarla donatılmış bir yaşantının kurulmasıdır.

4.4. Turizm Politikası

Cumhuriyet döneminde tesis edilen barış süreci ve bunun getirdiği güven politikası neticesinde turizm ve tanıtma faaliyetleri de devlet, hususi kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından ele alınan başlıca konular arasında yer almıştır. Turizm ve tanıtma alanında yaşanan sorunları gidermek üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren esaslı çalışmalar içine girilmiş, bu çalışmalarda devlet yol açıcı, yön gösterici olmuş, benzer şekilde hususi kesim ve sivil toplum kuruluşları da ülkede turizm faaliyetlerinin gelişmesi ve kök salması için önemli katkılarda bulunmuşlardır (Evcin, 2014, s. 25).

Şehirleri bir gezgin sıfatıyla dolaşan yazar aynı zamanda bu kentlerin başkaları, turistler tarafından ziyaret edilme ihtimallerini de değerlendirmeye almaktadır. Görevlendirilmiş memurlar için cazip bir ihtimal hâline getirmek yanında yerli ve yabancı turistler için de Anadolu'nun turizm potansiyelini değerlendirmek yolunda tavsiyelerde bulunmaktadır.

Kayseri'yi dolaşırken şehrin tarihî dokusunun bozulmadan modernleşmesini salık veren Örik bu sözüne destek mahiyetinde yerli ve yabancı turistlerin bu dokuyu arayacağını ifade etmektedir:

Bu çok eski ve tarihî şehrimizin umumî bünyesinde mâziye ait kokuyu ve rengi mutlaka muhafaza etmek mecburiyetindeyiz ve bu mâzi doğrudan doğruya bizim mâzimiz, Türk medeniyetinin şerefli mâzisisidir. Hariçten ve memleketin her tarafından gelecek olanlar bu kokuyu uçmuş ve bu rengi solup tükenmiş bulurlarsa, onları hakikaten güzelleri de olsa bir kaç kübik bina ve muntazam yolla memnun edemeyiz (Örik, 2000, s. 114-115).

Temizlik ve yeme içme ile konaklamaya dair imkânlar da turizm potansiyeli bakımından değerlendirilmektedir. Kayseri'de gezerken temiz ve lezzetli yemekleri olan bir lokanta bulamadığımı ve gittiği lokantanın kötü koşullarını aktaran yazar, kendisinin zorlandığı bu ortamda turistlerin nasıl rahat edebileceğini sorgular:

“Turist çekme politikası yaparsak ilk iş, turist gelebilecek yerlerde Belediyelerin bir temiz otel ve altında bir temiz lokanta vücuda getirmeleri ve bu iş bir müddet açık verecekse ziyana katlanmalarıdır. Kayseri'deki lokantalar, hiç müşkülpesent olmadığım halde beni tatmin edemedi. Kahvaltı da edecek bir gazino yoktur. Büyük meydandaki otelin yeri güzel. Fakat kalmadığım için fikir bildirmeye hakkım yoksa da, bir kere içine girdiğim zaman karşılaştığım kokusundan tiksindiğimi itiraf edeceğim” (Örik, 2000, s. 116).

Edirne'de de otel ve lokanta sıkıntısı çeken yazar, şehir ile ilgili notlarını bitirirken bu meseleye değinerek turist sayısının artması durumunda otel ve lokanta ihtiyacının doğacağını söylemektedir (Örik, 2000, s. 78).

Adapazarı'nda “Erenler dönüşü bir başka lokantada ve yine şöyle böyle bir akşam yemeği yedikten sonra -Adapazarı'nda adam akıllı bir lokanta olmaması garip-” (Örik, 2000, s. 230), Haymana'da “Birçok şehir ve kasabalarımız gibi Haymana'da da lokanta yok” (Örik, 2000, s. 206) diyen yazar burada bir başka noktaya da dikkat çeker. Haymana'nın kaplıcaları dolayısıyla turist çeken yapısına işaret ederken gelenlerin yersizlikten şikâyet ettiğini aktarır. Çözüm olarak ise en azından mayıs ile eylül ayları arasında Ankara'daki bir lokantanın burada şube açması önerisini sunar.

Örneğin Kastamonu'yla ilgili olarak da yabancı turiste yönelik yolların düzeltilmesini tavsiye eder ve kapalı olduğu için kendisinin gezemediği yerlerle ilgili olarak turistlerin aynı manzarayla karşılaşmamasını salık verir (Örik, 2000, s. 150).

Hacıbektaş'ın da turizm potansiyelini fark eden yazar, “turizm siyaseti”ni hatırlatarak ruh istibdatına karşı bir isyan ve feveran anlamı taşıdığını belirttiği tarikat dergahının müze hâline getirilmesini, lokanta ve otel tesis edilmesini teklif ederken Hacıbektaş taşının işlendiği güzel bir mağazanın açılarak memlekete para kazandırılabilmesini belirtir (Örik, 2000, s. 131). Kırşehir ile Hacıbektaş arasında otobüs seferleri düzenlenmesini, Hacıbektaş'a ait Türkçe ve birkaç Batı dilinde broşürler hazırlanması gerektiğini ifade eder. Ancak bunların tamamının belediyenin imkânları ile gerçekleştirilemeyeceğinin de farkındadır.

Kastamonu'da Atatürk'ün önünde şapka nutkunu söylediği, bir zamanlar mektep ve parti merkezi olarak görev yapan,

şimdilerde sinema olan Cem Konağını gezerken resmî makamlarca bu binanın satın alınarak tamir edilmesini ve müze hâline getirilmesini talep eder (Örik, 2000, s. 161).

Yazılardaki turizm vurgusu, devlet politikasının bir devlet memuru ve edip olan Nahit Sırrı'daki etkilerini göstermesi bakımından anlamlıdır. Belli ki Anadolu'da yeni kurulan hayatın başkaları tarafından da görünmesi istenmekte ve bu ihtimale yönelik bir dikkat geliştirilmektedir. Ulaşım imkânlarının genişletilmesi, kalacak ve yemek yiyecek yerlerin bir seviyesinin olması, tarihî yapıların gezmek ve tanımaya uygun hâle getirilmesi sayesinde Anadolu kentleri turistlere açık hâle gelecek ve bölgenin yoksulluğuna yönelik bir istihdam imkânı da sunulacaktır.

4.5. Belediyecilik

Bu dönemde, Ankara dışındaki kentler hızlı bir büyüme göstermediler. Ama Cumhuriyetin bu dönemde uyguladığı radikal modernite projesi, diğer kentlerde de planlı bir gelişmeyi öngörüyordu. “Türkiye'nin bayındırlığı, vatandaşların düzgün belediye yönetimi altında medeniyet yaşayışı görmelerine, belediyelerin yükselmelerine’ bağlanmakta; bu nedenle kentlerin ‘sağlığın, temizliğin, güzelliğin ve modern kültürün örneği’ olması istenmekteydi” (Tekeli, 1998a, s. 114).

Tekeli'nin İsmet İnönü ve Mustafa Kemal Atatürk'ün 1935 yılında yaptığı konuşmalardan aldığı sözlerle yaptığı değerlendirmeye uygun bir şekilde Nahit Sırrı da şehirlerin belediyecilik anlamında ihtiyaçlarına, bütçelerinin yeterliliğine, yapabileceklerine atıflarda bulunmaktadır.

Yazarın gezdiği Anadolu kentlerinde dikkatini çeken ve mutlaka değindiği bu bağlamda değerlendirilebilecek unsur bu şehirlerin temizliği ve nasıl görüldüğüdür. Bu, Nahit Sırrı'nın titizliği ve kişisel dikkati üzerinden yorumlanabilir ama tam da bu yıllara denk düşen Cumhuriyet'in belediyecilik yaklaşımı, güzel kent anlayışı ve halk sağlığı ile birlikte değerlendirilmeye uygundur. Örneğin Kırşehir'de gezintisi esnasında yol boyu takip eden bir akarsuyun farklı noktalarında gördüğü manzara onu rahatsız eder: “Bir evin önünde, hamarat bir ev kadını, kesilip, tüyleri yolunmuş bir tavuğun içini bu suya boşaltmakla meşguldü. Bir kaç adım ötede yaşlı, zayıf, uzunca bıyıklı ve yüzlü ve gecelik entarili bir erkek bardağını bu su ile doldurmuştu” (Örik, 2000, s. 120). Aynı manzarayı belediye reisinin de mutlaka gördüğünü ifade ederek bunun için alınacak tedbirleri sorgularken belediye hudutlarının fazlasıyla geniş olduğunu, daha iyi hizmet için sınırların daraltılması gerektiğini söyler:

“[E]vleri bu kadar dağılmış ve hududu boyuna yayılmış bir kasabada, hem de fakir bir kasabada belediye hizmetleri ve imar işleri büyük paraya bağlı, bunu bulmak da adeta imkansız olsa gerekir. Mutlaka alınması icabeden bir karar, pek geniş tutulmuş belediye hudutlarını daraltmak olmalı ve bütün imar gayretleri merkezi bir sahada yoğunlaştırılmalıdır” (Örik, 2000, s. 121).

Edirne'ye dair değerlendirmelerin sonunda da belediyeye düşenler ve belediyenin üstesinden gelemeyeceği meselelere değinerek Balkan İttihadını hatırlatan yazar Cumhuriyet hükümetinin bu şehir için yapması gerekenleri sıralamaktadır:

Balkan İttihadının gittikçe kökleşmesi ve Cumhuriyet hükümetinin alâka ve itinası sâyesinde bu çok güzel ve çok mamur olmaya cidden lâyük hudud şehrinin bütün eski eserleriyle ve o eski eserlere lâyük bir tarzda îmar edilmesini, bunu kendi vasıtalarıyla başaramayacağı muhakkak olan belediyesine de lâzım gelen yardımın esirgenmemesini, nehirlerinin temizletilmesiyle de feyzan derdine çâreler aranarak velhasıl mâzisine ağlanmıyacak bir hâle gelmesini dilemek bir vatan borcudur (Örik, 2000, s. 84).

Kayseri'de ise tam olarak bayram sırasında yaptığı ziyaretinde şehrin tarihi yapılarını dolaşırken kimi yapıların içerisinde karşılaştığı hayvan kalıntıları onu hayal kırıklığına uğrattır. Yine aynı şekilde gezdiği bazı yapıların uzunca bir süre kapalı kaldığı, uzun zaman sonra gelen ilk ziyaretçinin kendisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapılarla ilgilenilmediğini temizliği üzerinden idrak eden yazar bu ihmal karşısında duyduğu rahatsızlığı yazılarına yansıtılmaktadır.

Yazarın söz konusu Anadolu kentlerini gezerken temizlik üzerinden gösterdiği bu dikkatin niteliği önemlidir. Temizlikle ilgili eksiklikleri kişilere, bölge halkına indirgemeyen bir tavır içindedir. Bu manzaraları rahatsızlık içinde aktarırken yapmaya çalıştığı şey daha çok belediyelerin ihmalkarlığını göstermek ve görevlerini hatırlatmaktır. Bu anlamda Cumhuriyet'in merkezden çevreye doğru genişletmeye çalıştığı belediyecilik gayreti Nahit Sırrı'nın yazılarında da kendini gösterir.

Sonuç

Edebiyat ile toplumsal süreçler her zaman için yakın ilişki içerisindedir. Üstelik bu ilişkinin tek tarafı olduğunu düşünmek hata olur. Yalnızca devirden gelen etkilerle şekillenen bir edebiyattan söz edilemez. Aynı zamanda edebiyat da devri şekillendirmede bir araç vasfı üstlenebilir. Şekli ve ilişkinin yönü ne olursa olsun toplumla ve toplumsal olanla edebiyat arasında yakın bağlar vardır.

Gezi edebiyatı da yazıldığı devrelerin bir ürünü olarak okunabilir. Dış dünyaya yönelik ilginin arttığı dönemlerde bu türe dair verimler artar. Dönemin siyasi, kültürel konjonktürüne göre gezilen ve anlatılan yerler değişebilir. Hatta gezilen yerlerde dikkati çeken unsurlar, anlatımın niteliği de fark gösterebilir.

Cumhuriyet sonrası süreç savaşta elde edilen başarının hayatın her alanında elde edilen kazanımlarla pekiştirilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Askerî başarının siyasi başarı ile devam ettirilmesi düşünülürken hayata etki etmesi muhtemel bütün vasıtalar da kullanılmıştır. Edebiyat da hayatın içinden gelmesi ve hayata olan tesiri bakımından ilk akla gelenlerden biri olmuştur. Önce savaşın sonucu olan zaferin, sonra ideolojinin edebiyatta kendine yer bulduğunu, bunların edebiyat yoluyla kayıt altına alınarak yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu da inkılap edebiyatı olarak adlandırılan anlayışı ortaya çıkarmıştır. Romanlarda, hikâyelerde, şiirlerde bu edebî anlayışın uygulamaları ile karşılaşılır. Siyasi süreçlerle ilişkisi daha evvel ifade edilen gezi edebiyatının da bu yaklaşımdan ayrı olması beklenemez.

Nahit Sırrı yaşadığı devrede inkılap edebiyatının dışında kalması sebebiyle kendine çok yer bulamamış, yazdıklarını kitaplaştırmakta zorluk çekmiş bir yazardır. Yazdıklarının dil ve konu itibarıyla uzaklaşmaya çalışılan, önceki devrin anlayışına yakın olduğu düşünülmüştür. Uzun yıllar memleketten uzak kalmış, savaş meydanlarındaki heyecanlı havaya ortak olamamış bir isim olarak böyle oluşu doğaldır. Ancak yazarın gösterdiği kimi dikkatler inkılap edebiyatı içinde olmasa da yakın bir noktada durduğunu göstermektedir. En belirgin gösterge ise mekân olarak Anadolu'ya yönelişidir. Yazarın gezi yazılarının mekânlarında Anadolu'ya açılması, devrin ideolojik havasından etkilendiğini düşündürmektedir. Nahit Sırrı Anadolu kentlerini anlatmanın bu devirde mevcut bir eksiği kapattığının farkındadır.

Gezdiği şehirlere bakış şekli de bu anlamda önemlidir. Yazının başında dile getirildiği gibi halkı tanımadığı için edebiyatın penceresinden gördüğü imajlarla insanları değerlendirmiştir. Şehirlere bakarken de Cumhuriyet'in ideolojisi, devrin hâkim politikalarının üzerinden bakmaya çalışır. Bunun için gezdiği şehirlerde tarihî yapıları kaydeder, fakat turizm politikasını bildiği için bu yapıların turistleri çekebilmesi için yapılması gerekenleri de sıralamayı ihmal etmez. Şehirlerin önemli merkezlerini gezerken Cumhuriyet sonrası kurulmuş, kurulma aşamasındaki fabrikalarını görür ve bir gezi yazısının sınırlarını aşacak kadar ayrıntılı olarak tanıtır. Dikkatini çeken manzaraların içinde halk sağlığını tehlikeye düşürecek, örneğin temizlikle ilgili sorunlar varsa bunları yargılayıcı bir bakışla söyleyip geçmez. Bunun yerine yerel yönetimlerin görev ve sorumluluk alanında olduğunu hatırlatır. Devrinin mimarideki yaygın eğilimlerinin farkında olan yazar gördüğü örneklerden bahseder. Ancak şehirlere olumlu bir katkı sunmayacağına inandığı için tavsiyelerde bulunmayı ihmal etmez.

Özetle ifade etmek gerekirse Nahit Sırrı'nın gezi yazıları devrinden etkiler taşıyan metinlerdir. Gezip anlattığı yerler, gezdiği yerlerde sergilediği dikkatler, anlatım şekli devrini doğru okuyan, anlayan bir edibin gözlemleridir. Ancak aynı zamanda bu yazılar devrini şekillendirmeye de niyetlidir. Kaydedip geçen, olumsuz bir bakışla sadece eleştiren değil, zaman zaman doğru yolu gösteren, bunun için de kimi zaman doğrudan siyasilere seslenerek yapılması gerekenleri sıralayan, bazen doğru bildiği yolda devrine ters düşmeyi seçen bir yazarın eseridir. Bu anlamda üzerinde fazlaca durulmamış olsa da devrindeki diğer gezi yazıları gibi hatırlanmaya, bahsi geçen şehirleri tanımak ve Cumhuriyet'in kentlere dair politikalarını anlamak için okunmaya değer yazılar olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Alangu, T. (1968). *Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman 1919-1930*. İstanbul Matbaası.
- Argunşah, H. (2010). Millî kimlik oluşturmada edebiyatın rolü ve Ziya Gökalp. (Ü. Günay Ed.). *Türk kimliğinin yeniden inşası bağlamında Ziya Gökalp (123-153)* içinde. Kesit Yayınları.
- Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın kaynağı olarak seyahatnameler. *Turkish studies*, 4/1-I, 911-995.
- Bozdoğan, S. (2012). *Modernizm ve ulusun inşası erken cumhuriyet Türkiye'sinde mimari kültür*. (T. Birkan Çev.). Metis Yayınları.
- Çeri, B. (2007). *Bir cihan kaynanası: Nahid Sırrı Örik*. Hece Yayınları.
- Evcin, E. (2014). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında turizm ve tanıtma faaliyetleri. *Ankara üniversitesi Türk inkılâp tarihi enstitüsü Atatürk yolu dergisi*, 55, 23-82.
- Gökyay, O. Ş. (1973). Türkçede gezi kitapları. *Türk dili aylık dil ve edebiyat dergisi*, 258, 457-467.
- İnci, H. (2006). "Tersine giden yol": Nahit Sırrı Örik. *Kitap-lık*, 98, 90-95. <https://handaninci.wordpress.com/2017/01/18/tersine-giden-yol-nahit-sirri-orik/>
- Kurt, Y. (2008). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında gezi türünün gelişimi (1920-1980)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Löschburg, W. (1998). *Seyahatin kültür tarihi*. Dost Kitabevi Yayınları.
- Örik, N.S. (2000). *Anadolu'da -yol notları-, bir Edirne seyahatnamesi, Kayseri, Kırşehir, Kastamonu*. Arma Yayınları.
- Özgül, M. K. (2009a). Asefal bir heykel için requiem. *Eve düşen yıldırım (9-22)* içinde. Oğlak Yayınları.
- Özgül, M. Kayahan (2009b). Bir inter-mezzoya prelüd. *Sanatkârlar (9-22)* içinde. Oğlak Yayınları.
- Özkan, H. (2002). Türkiye'de tek parti dönemi coğrafya ve mekân anlayışları: Yatay bir dönemlendirme denemesi. *Toplum ve bilim*, 94, 143-174.
- Özön, M.N. (1941). *Son asır Türk edebiyatı tarihi*. Maarif Matbaası.
- Sevük, İ.H. (1940). *Yeni "edebî yeniliğimiz"*. Remzi Kitabevi.
- Şahin, G. (2012). Cevat Hakkı Tarım, Kırşehir tarihi üzerine araştırmalar I. *Tarih araştırmaları dergisi*, 52, 215-223.
- Tanpınar, A.H. (1988). *19uncu asır Türk edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1998a). Türkiye'de cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. (Y. Sev Ed.). *75 yılda değişen kent ve mimarlık (106-134)* içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998b). Bir modernleşme projesi olarak Türkiye'de kent planlaması. (S. Bozdoğan, R. Kasaba Ed.). *Türkiye'de modernleşme ve ulusal kimlik (136-152)* içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (1984). Osmanlı narodnikleri: "Halka doğru gidenler". *Toplum ve bilim*, 24, 69-81. https://www.academia.edu/13835923/Osmanli_Narodnikleri_Halka_Dogr_u_Gidenler
- Yazar, M. B. (1938). *Edebiyatçılarımız ve Türk edebiyatı*. Kanaat Kitabevi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.